

A JOG ÉS TUDOMÁNYA

Ferenczy Endre Hugó

az állam- és jogtudományok kandidátusa, tudományos főmunkatárs,
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Üzleti jog Tanszék
ndrferenczy@gmail.com

Tényleg így van: van a jog és annak alkotását, működését tanulmányozó tudomány. De nem mindig volt így: volt, hogy a tudományból eredeztették a jogot. Justitianus tudósok – Gaius, Ulpianus, Papinianus – és mások szövegeit emelte törvénné. (Diódsi, 1973; Nótári, 2011) Előfordul ugyan ma is, hogy jogtudósok törvényeket írnak, de ma sem ez a fő dolguk. A jogi termékeket: alaptörvényt, törvényeket, rendeleteket, irányelveket, körleveleket, határozatokat, ítéleteket stb. nem ők csinálják. Közbevetőleg: mintha nem lenne alaptalan az a nézet, amely szerint az az igazi jogtudós, aki törvénytervezetet is tud írni. (Verebics János szerint a törvénytervezet minősége lesz a vízvázlatzó a Dilettáns és a Hozzáértő között.) Nem vitás: egy ilyen vélekedés, mármint az előző, akár túlzottan gyakorlatközpontú is lehet. Ugyanakkor, Gillemot László úgy nyilatkozott egyszer: „Én csak egy szakmunkás vagyok, aki alkalmazza az elméletet.” Azt meg John Maynard Keynes mondta állítólag: „Mindenki az elmélet szerint cselekszik, legfeljebb nem tud róla.” Nagyon nehéz azt hinni, hogy ez nem így van a jogi dolgokban. Mellesleg, úgy tartják, a kínaiak közel álltak ahhoz, hogy az európaiak előtt felfedezzék a törvényszerűséget, de megjedtek az út végétől. Azt is tudni vélik sokan, hogy a próbálgatás olyan módszer, ami helyettesíti az elméletet. Így aztán egyesek azt terjesztik:

a kínaiak kísérletezéssel találták meg, hova is kell helyezni a vitorlarudat a hajó fedélzetén. Akárhogy is volt, az ismétlődés ténye az elmélet lelke. Tudomásul kell venni: a tudósok munkája a tudomány műfajainak – enciklopédia, illetve lexikon-szócikk, monográfia, kommentár, tanulmány, recenzió – művelésére szorítkozik. Ez a jog és tudománya közötti első különbség. De ez a mesterség nem egy hivatásrend monopóliuma, mások is űzik: ügyészek, bírók, ügyvédek, végrehajtók is írnak cikkeket és könyveket.

A jogot lehet, hogy időnként tudósok írják, de politikusok csinálják, és ez egy nagy eltérés a két terület között. Ez utóbbiból vannak is konfliktusok, amelyekről egyaránt lehet olvasni a szaklapokban és a napisajtóban. Ilyen természetű probléma nincs a természet-tudományokban. A fizikát csak fizikusok csinálják, nincs külön fizika és annak tudománya. Egyébként, a joghoz leginkább a zene és az irodalom hasonlít: vannak a művészek, és vannak, akik írnak róluk. És persze vannak művek, tudjuk, itt is különböző műfajokban, mint regény vagy dráma, illetőleg opera és szimfónia, és azoknak is – kritikái. A jogtudomány és a jog másik különbözősége épp ez: az előbbiben van kritika (Sajó, 1983), az utóbbi nem kritizálja önmagát.

Magáról a jogról számos munkát írtak, a témának van szakirodalma mindenféle nyelv

veken; leegyszerűsítve mindegyik mondanivalóját, azt lehet mondani: a jog nem más, mint szabályok hierarchikus rendben. Maga a szabály norma, amelynek szerkezete egyszerű, mint a zseniális dolgoké: hipotézis, diszpozíció és szankció. De norma csak normával alapozható meg, ezt az állítást (Kelsen, 1934) evidenciaként kezelik a jogászok. Azaz, nem lehet minden mondatot jogként eladni. Szemben a szépirodalommal, amelyben nem emelhető kifogás valamilyen megfogalmazással szemben, főleg ha betartja a nyelvtan szabályait.

Nem mindenki kezd neki a jog magyarázatának a fenti módon. Ronald Dworkin például a bíróságok működésének megértése és megértetése nélkül elképzelhetetlennek tartja, hogy valaki megértse a jog működését. Így igaz, szemléltetésül: ha a bírák folyamatosan nem hívnak fel egy jogszabályt, nem alkalmazzák, azaz nem említik ítéleteikben, úgy arra a normára nehezen lehet azt mondani, hogy élő lenne. Ebből is látszik, hogy azért, mert egy törvény hatályos, nem biztos, hogy élő. Érdekes. Van *up to date* politika, de a politikatudomány örök igazságokat keres benne, legalábbis Henry Kissinger vákuumelmélete (Kissinger, 2008) ezt látszik visszatükrözni. Hogy aztán azzal hogy számolnak el a tudomány művelői, hogy semmi sem olyan régi, mint az utolsó előtti divat, azt el se tudjuk képzelni. A politikatudománynak csak azzal szabadna foglalkoznia, hogyan lehet megnyerni a választást. Ennek a praktikusak nagyon örülnének.

A jogtudomány – nemzeti, úgymint angol (Péteri, 1975), német, magyar stb. A többi tudomány illet nem ismer. Nincs külön magyar filozófia, ahogy matematika vagy fizika se. Ugyanakkor időben osztható a jogtudomány, ti. beszélnek középkorról, újkorról, mint Bató Szilvia és így tovább.

Jogos kérdésként vetődik fel: és aztán mi is a jogtudomány módszertana? Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy erre a kérdésre más választ adjunk, mint azt: a jogtudomány módszere az összehasonlítás (Hamza, 1992; Fekete, 2011). Összehasonlítja a különböző országok jogát, illetve az ún. nagy jogrendszereket, mondjuk a kontinentálist az angolszászal vagy az iszlámot a hinduval, az összes lehetséges változatot most nem soroljuk fel. A szakirodalom önálló témaköre a módszertan. A jogtudomány művelői többnyire valamilyen jogi fogalmat analizálnak, de előfordul az is, hogy a jogban nem definiált fogalmakkal foglalkoznak, olyanokkal, amelyek más tudományok centrális témái. A témák rendkívül sokfélék; találunk cikket a büntetésről, de ugyanígy az érdekkutatásról, a bírói lelkiismeretről vagy a tartalomszabályozásról (Pázmándi, 2011), és sokáig folytatható lenne a felsorolás. Ebben a tudományban is kiemelkedik a többi közül az a tanulmány vagy könyv, amely elméletet közöl, (Sárközy, 1985) igaz ezekhez néha fogalmakat vesznek kölcsönbe más tudományokból (Mádl, 1985).

Tovább mutatva a jogtudomány és a jog közötti különbségeket: az biztos, hogy a tudósok tudománya vélemény, viszont, ami a jogba van beleírva, az nem az. Ennyiben a jog hasonlít a matematikához vagy a fizikához, mert amit azokból tanítanak, az sem nevezhető álláspontnak. Amit a matematika vizsgál, az a létező valóság: a számok, a mértani alakzatok stb. Ezek nem ábrándok, nem spekulációk. Lehet-e hamis matematikát csinálni? – vetődik fel a kérdés. Persze, lehet félrevezető dolgokat írni, hibás bizonyításokat készíteni, ám azokról ki fog derülni: nem matematika. Viszont, ellenben: valamely jogra nem lehet azt mondani, hogy hamis, a diktatúrák joga sajnos nagyon is élő valóság. Közös továbbá

a matematikában és a jogban az, hogy mindkettő elég elvont, és mindkettő használ szimbólumokat, tetejébe a jog nem csak állandóan absztrahál, de néha igen nehezen követhető a jelölési rendszere: vegyük például azt a kifejezést, *terminus technicusát*, hogy „osztályra bocsátás” vagy egy ház „tulajdonjoga”. Elsőre nem igazán kitalálható fogalomtartalommal bíró kifejezések. A *Juristen* szó majdnem behelyettesíthető a hírhedt goethei mondatba a *Mathematiker* helyére. „Die Mathematiker sind eine Art Franzosen; redet man zu ihnen, so übersetzen sie es in ihre Sprache, und dann ist es alsobald ganz etwas anderes.”¹ Azért majdnem, mert a jog jogászok nélkül is jog, a matematika viszont nem; ahogy Rényi Alfréd mondja, törzsszámok nincsenek matematikusok nélkül. Hogy aztán a jogtudomány miért nem számít reáltudománynak, amikor amit górcső alá vesz, a szerződések, a szabályok, az ítéletek mindmind valóságosak – az nekünk megválaszolatlan kérdés. Meg aztán, ha az embert elítélik a büntetőjog alapján, vagy kártérítést kell fizetnie szerződésszegésért a polgári jog szabályai szerint, az nem puha következmény, az nem Hermann Hesse-i *Glasperlenspiel*.² És ha a kőtablákra írt parancsokra gondolunk, nem is értjük elődeinket, hogyan gondolhatták, hogy nem a jog a legkeményebb, a legreálisabb valami az emberiség történetében.

Amúgy lehet szépeket is hinni és írni a jogról, lásd Weöres Sándor gondolatát: „A szabály semmit se ér, ha elhatározás-szerűen viseled, ha komoran és konokul csörömpöl rajtad; a szabály akkor jó, ha érzéseidbe ivódik és finoman hajlékonyan támogat”, vagy Bibó

¹ „A matematikusok olyanok, mint a franciák; az ember beszél velük, ők ezt lefordítják a saját nyelvükre, és akkor már valami egészen mást jelent.”

² Magyar címe: *Az üvegöngyjáték*.

Istvánét, akiről azt írja Percz László: „...a fiatal Bibó számára a jog magatartásokat és szabályokat egyaránt átfogó jelenségvilága természetesen a »valóság« és az »érték« fogalmi dualitásában ragadható meg, a jogtudomány pedig a valóságtudományokkal szembeállított értéktudományok egyike lesz.” (Percz, 2008, 243.) Kommentálva e két mondatot: talán idealizmus, talán nem, úgy beállítani a jogot, ahogy azt Lánkos Petra Lea teszi, mint ami értékeket keres (ezen az alapon azt is lehet mondani, hogy a közgazdaságtan pedig a boldogság kék madara után fut, ami, paradox módon nem tévedés, mármint: sem ezt állítani sem ezt tenni), az viszont tény, hogy a jog nem magyarázza önmagát, nincs önreflexiója. (Úgy értjük: a jogszabály a jogszabályban nem szól magáról, ahogy az ítélet se az ítéletben.) Talán az ún. értelmező rendelkezések és néhány preambulum a kivétel. És az Univerzum is hallgat, az se magyaráz magáról semmit, a számokról nem is beszélve: a nulla mennyi ideig hallgatott magáról! A fránya irracionális számokat ne is említsük! A jog annyiban hasonlít a Természetre, hogy egyik se ismeri be tévedését. Később igen, javítanak magukon, szerencsés esetben...

Persze, nemcsak nemzeti jogok vannak, hanem nemzetközi jog is, bár arról is a nemzetállamok állapotának meg, de az nem sokat foglalkozik velünk, emberekkel, mert fő tárgyköre az államok, vagy ahogy Friedrich Nietzsche nevezi őket, a *les monstres froids*, egymás irányába való viselkedése.

És van még a nemzeti jogokon felül az európai jog (Verebics, 2004), ezt is államok, a tagállamok alkotják, egy kicsi más szint a Bizottság azért hozzákeverhet. Van, aki szerint pont fordítva van, de lényegileg az egész nem más, minthogy a tagok megígérik egymás-

nak; ha egymáshoz vendégségbe mennék, mindig lesz virág az asztalon, a függöny félre lesz húzva, megengedett a *couchsurfing* vagy épp ellenkezőleg – tilos.

Annyiban viszont tényleg humán tudomány a jogtudomány, hogy maga is kritizálja vizsgálódása tárgyát, ilyet a természettudósok nem tesznek. Nem mondják, hogy lenne alternatívája annak, ami van: olyan értekezést nem olvastunk, amely szerint másképp is fel lehetne építeni az atomot. Szóval hiába mondják egyesek magukat militáns materialistának, aligha van más ötletük az Univerzum teremtésének mikéntjére, mint Albert Einstein. Nem Kockajátékosának, ahogy Walter Isaacson is megemlékezik a híres anekdotáról. Meg aztán, ha tévedett volna is valamiben a fizika Shakespeare-je, mondjuk az Univerzum tágulása tekintetében, ne feledjük el azt az intelmet, amely így szól: „Fiam, nem a legnagyobb emberek tévednek a legritkábban.” A jog nemcsak hierarchizált mondatok halmaza, hanem sajátos nyelvezettel rendelkező struktúra, amely furcsa módon nem használja a felszólító módot, kérdő mondat meg egyáltalán nincs benne. (Ez azért van, mert annyira biztos a dolgában? Igen, az író bíró, illetve a jogalkotó; a beszélő ügyvéd és ügyész biztos a dolgában, vagy legalábbis annak kell látszania, tehát nem lehet úgy valaki Hamlet-színész, hogy kételkedik Hamlet szövegében.)

Egyedül a tudós kételkedhet a jogban. Választ valami témát, és annak kapcsán okvetetlenkedik. De nincs könnyű helyzetben, mert a kutatónak csak témái vannak, a jognak meg tárgykörei, ezeket kell összegereblyéznie. Jó meghatározás a jogra a következő: „Jog az, amit keresnek.” (Zódi, 2012) A jogtudomány akkor kapcsolódik a joghoz egyenesen, ha valami keresett tárgykörrel foglalkozik; ettől függetlenül vannak olyan témák a jogtudo-

mányban, amelyek fontosságát csak úgy lehet érzékeltetni, ha az ember azt mondja: „Ez alap kutatás.”

Sokak számára kérdéses, miért van szükség jogra. Ők valószínűleg nem ismerik Csányi Vilmos meghatározását: „Az ember ravaszkodó állat.” A jog erre a minősítésre reagál: a szemben álló felek vitáját egy harmadik, egy kívülálló szemével nézi, nem a szituáción belül lévők szemüvegén keresztül. De a jog nem terapeuta, nem az érdeklő, ami az asztal alatt van, hanem ami az asztalon. A jog voltaképpen a ravaszkodókkal szembeni kínai fal. A jog mibenlétét azzal a felismeréssel lehet illusztrálni, ami egy amerikai szenátoré volt, aki egyszer így kiáltott fel: „Kontrollálni kell az államot, különben fejünkre gyújtja a házat, mert őriült.” Van, aki szerint, ha ezt a németek tudták volna, nem jutottak volna oda, hogy Drezdát újjá kellett építeni. A jog hiányában lévő úr érzékeltetésére szokták még azt a gondolat kísérletet említeni, amely szerint, ha száz gorillát föl rakunk a buszra, egy se fog élve megérkezni száz kilométerre lévő úticéljukhoz.

A szabály jellemzően mindig előír valamit, vagy ellenkezőleg, tilt. Az előírás, illetőleg a tilalom többnyire mindenkire kiterjedő, de kivételezés is megfigyelhető. A szabály alkotása mennyiségileg nem esik korlátozás alá, az más kérdés, hogy a sok szabályt egyes irányzatok ellenzik. Minőségi szempontból viszont a jog a civilizáltnak tartott államokban az alkotmánybíróságok vagy legfelsőbb bíróságok szigorú kontrollja alatt áll. Ezek a szervek megsemmisíthetik, hatálytalanná tehetik az élő jogot. Ennek oka, hogy az elméleti felismerés és történelmi tapasztalat, miszerint mind a parlament, mind pedig a rendeleti úton kormányzó végrehajtó hatalom képes az ún. törvényes jogtalanságot, a *gesetzliches Unrecht*-et létrehozni. A jog tehát veszélyes

üzem, de azért több mint a törvények összeadva. Mondják; a jog olyan szerkezet, ami ön-maga fölé visszahajlik (Szabó, 2011). Tényleg: a jog önmagára hivatkozik, így aztán nem mindent ismer el jogosnak, ez valami olyasféle, mint a Shylock- eset. És fordítva: nem mindent tart jogtalannak, ami, úgy gondolnánk, az előzőekből következően jogellenes lenne.

IRODALOM

- Diósi György (1973): *A római jog világa*. Gondolat, Budapest
- Fekete Balázs (2011): *A modern jogösszehasonlítás paradigmái*. Gondolat, Budapest
- Hamza Gábor (1992): Az összehasonlító jogtudomány kibontakozásának újtjai Európában. *Állam- és Jogtudomány*. 38, 3–4, 275–296.
- Kelsen, Hans (1934): *Reine Rechtslehre: Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*. Deutliche, Leipzig 2008-as kiadás: • http://www.google.hu/books?id=BpcDJKGjtPwC&dq=Kelsen,+Reine+Rechtslehre:+Einleitung+in+die+rechtswissenschaftliche+Problematik.&lr=&source=gbs_navlinks_s
- Kissinger, Henry (2008): *Diplomácia*. Panem Grafo, Budapest
- Mádl Ferenc (1985): Vékás Lajos munkája a jogtudomány relativitás-elméletéről. *Állam- és Jogtudomány*. 28, 2, 374–382.
- Nótári Tamás (2011): *Római köz- és magánjog*. Scientia, Kolozsvár

Szóval bonyolult egy konstrukció a jog, a fentiekből következően a tudomány gyermeke, aztán az más kérdés, hogy mindig megtudja-e, meg tudta-e nevelni csemetéjét. Nagyon úgy látszik, hogy mostohaatyjának, a politikának, mások a nevelési elvei.

Kulcsszavak: *jog, jogtudomány, reáltudomány, szabály, norma, módszertan, összehasonlító jog*

- Pázmándi Kinga (2011): A média-tartalomszabályozás hazai modelljének néhány aktuális kérdéséről. *Gazdaság és Jog*. 19, 1, 18–22.
- Perecz László (2008): *Nemzet, filozófia, „nemzeti” filozófia*. Argumentum, Budapest
- Péteri Zoltán (1975): A jogösszehasonlítás kezdetei az angol jogtudományban. *Állam- és Jogtudomány*. 13, 3, 393–414.
- Sajó András (1983): *Kritikai értekezés a jogtudományról*. Akadémiai, Budapest
- Sárközy Tamás (1985): A jogi személy elméletének átalakulása. *Közgazdasági és Jogi*, Budapest
- Szabó Miklós (2011): A jog alkothatóságáról. *Miskolci Jogi Szemle*. 6, 183–195.
- Verebics János (2004): *Az európai magánjog fejlődésének főbb irányai, a jogegyesítés útjai és újabb állomásai*. Stratek, Budapest
- Zödi Zsolt (2012): *Jogi adatbázisok és jogi forráskutatás: gépek a jogban*. Gondolat, Budapest

